

ЛІТАРАТУРНА-ДЫЯЛЕКТНАЯ АМАНІМІЯ І ПОЛІСЕМІЯ ЯК ВЫНІК ЗАПАЗЫЧАННЯЎ З ІНШЫХ МОЎ

В. У. Кліменка

Лінгвістычныя кантакты найбольш актыўна выяўляюцца ў міграцыі лексем паміж рознымі моўнымі сістэмамі. У гаворкі запазычваюцца словы, неабходныя для азначвання яшчэ не названых рэалій.

Аб'ект нашага даследавання – запазычаныя субстантывы, у выніку пранікнення якіх у дыялектную або нарматыўную разнавіднасць беларускай мовы ствараюцца ўмовы для ўзнікнення літаратурна-дыялектнай аманіміі і полісеміі.

Тэрытарыяльна сумежныя мовы – багатая крыніца пашырэння слоўнікавага запасу носьбітаў дыялекту. Польская мова аказала прыкметнае ўздзеянне на рэгіянальную лексіку. Спецыфічнай рысай польскіх найменняў у гаворках выступае полісемічнасць, якая з'яўляецца вынікам даўніх і трывалых слоўнікавых сувязей беларускай і польскай моў: *драбіны* 'драўляная прыстаўная лесвіца; калёсы з расшотчатымі бакамі' (ТСБМ), 'кармушка' (СПЗБ), 'дошкі, што кладуцца на дно воза' (Бяльк.), 'адзін з прадметаў супрацьпажарнага інвентару' (СГЦР), 'рэбры' (Нас.), 'худая карова ці конь' (Янк. I) < польск. *drabina* 'лескі, драбіны' (ЭСБМ, III, 145-146); *парэнчы* 'поручні' (ТСБМ), 'спінка ў лаве; падаконнік у сенцах' (СПЗБ) < польск. *poręcz* 'поручань' (ЭСБМ, VIII, 173). Паказальна, што часцей за ўсё літаратурная мова капіруе значэнне этымона, а ў дыялекце яго семантычная структура набывае новыя абрысы.

Пры экспансіі ў гаворкі змястоўных адзінак з нямецкай і лацінскай моў польская выступае як пасрэдніца. У беларускія дыялекты трапіла асабліва вялікая колькасць нямецкіх слоў, якія называюць разнастайныя прылады, прыстасаванні. Падобныя абласныя лексемы суадносяцца з агульнаўжывальнымі як варыянты мнагазначнага слова (*вінда* 'прыстасаванне для падняцця цяжкасцей' (ТСБМ), 'тоўстае палена з завострым канцом, прыстасаванне для катання на лёдзе; ліфт' (СПЗБ) < ст.-польск. *winda* < ням. *Winde* < *winden/wenden* 'варочаць' (ЭСБМ, II, 147)) або як амонімы (*ляда I* 'высека' (ТСБМ) – *ляда II* 'рычаг' (МДСГ, НЛС, НСл, НЛ, СГЦР), 'сячкарна' (БДС), 'бёрда' (НЛ) < праз польск. з ням. *Lade* 'скрыня, шуфляда; прыстасаванне для падымання цяжкіх прадметаў' (ЭСБМ, VI, 111)).

Полісемічнасцю адносна літаратурных назваў у народнай мове вылучаюцца запазычванні з французскай (звычайна праз рускую) і цюркскіх моў: *кан-*

шук 'кісет' (ТСБМ), 'мачавы пузыр' (МДСГ, ТС), 'ненаедная жывёла' (МДСГ), 'жывот' (СГЦР), 'цяляпень' (ЖС) < з цюркск. моу (ЭСБМ, IV, 258).

Сярод слоў, што трапілі ў гаворкі з літоўскай мовы, намі зафіксаваны толькі аманімічныя агульнавядомым і не адзначана ніводнай, якая б змяніла сваю сэнсавую структуру ў параўнанні з літаратурным адпаведнікам. Пры гэтым аманімічныя лексемы ва узуальным выкарыстанні таксама, як правіла, маюць іншамоўнае паходжанне: *каплун I* 'певень' (ТСБМ) < ст.-польск. *kapłun* 'тс' (ЭСБМ, IV, 252) – *каплун II* 'цура' (ДСБ, БДС, ЖС, СПЗБ) < літоўск. *kapoti* 'рубіць, сячы, з'ядаць', *kaplys* 'адрэзаны, адколаты' (ЭСБМ, IV, 252).

Умовай узнікнення літаратурна-дыялектнай аманіміі часам становіцца тое, што агульнавядомае слова па паходжанню з'яўляецца запазычаным, а тое, яму рэгіянальнае стварэнне на ўласным лексічным матэрыяле, вызначаецца матываванацю: *галета I* 'плоскі сушаны праснак' (ТСБМ) рус. *галета* 'тс' < фр. *galette* 'тс' (ЭСБМ, III, 29) – *галета II* (<голы, без расліннасці) 'няўдобица, пустэча' (СПЗБ); *паныгай I* 'трагічная птушка' (ТСБМ) < з рус. *попугай* 'тс' праз зах.-еўр. мовы ад *babaghā* (ЭСБМ, VIII, 158) – *паныгай II* 'птушка бугай, птушка пугач' (ТС), 'пудзіла' (СНЛЗ-96). Не выключана, што абнаўленне семантыкі слова *паныгай* у гаворках звязана не з самастойнай дэрывацыяй на аснове мясцовых моўных сродкаў (*пугаць*), а з ненаўмыснай псеўдаэтымалогіяй [1], калі носьбіты дыялектнай мовы не ведаюць дакладнага значэння слова і, абапіраючыся на знешнюю форму, суадносяць яго са знаёмымі найменнямі, зыходзячы з чаго робяць вывад аб семантыцы.

У развіцці слоўнікавага складу дыялектнай мовы значную ролю адыгралі запазычаныя словы. Зрухі ў семантычнай структуры асобных іншамоўных лексем абумоўлены праяглым часам іх функцыянавання ў гаворках. З другога боку, актыўны працэс засваення нарматыўнай мовай запазычаных слоў садзейнічае узнікненню літаратурна-дыялектнай аманіміі.

Умоўныя абазначэнні

БДС - Шаталава Л. Ф. Беларускае дыялектнае слова. Мн., 1975; Бяльк - Бялькевіч І. К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. Мн., 1970; ДСБ - Дыялектны слоўнік Брэстчыны. Мн., 1989; ЖС - Жывое слова. Мн., 1978; МДСГ - Матэрыялы для дыялектнага слоўніка Гомельшчыны // Беларускае мова. Мн., 1977, вып. 5; Нас - Насовіч І. І. Слоўнік беларускай мовы. Мн., 1983; НЛ - Народная лексіка. Мн., 1977; НЛС - Сцяцко П. У. Народная лексіка і словаўтварэнне. Мн., 1972; НСл - Народная словатворчасць. Мн., 1979; СГЦР - Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі. Мн., 1990; СНЛЗ-96 - Юрчанка Г. Ф. Сучасная народная лексіка з гаворкі Мсціслаўшчыны. Мн., 1996; СПЗБ - Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. Мн., 1979-1986, т. 1-5; ТС - Тураўскі слоўнік. Мн., 1982-1987, т. 1-5; ТСБМ - Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1977 - 1984, т. 1-5; ЭСБМ - Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1978-1993, т. 1-8; Янк.І - Янкускі Ф. М. Дыялектны слоўнік. Мн., 1959, вып. 1.

Літаратура:

І. Введенская Л. А. Колесников Н. П. Этимология и её виды. Ростов. 1986 С. 71.